

САҢА ОЛОЖ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1951 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

2003 сыл
КУЛУН ТУТАР
25 КҮНЭ
ОПГУОРУННЬУК
№ 35 (3946)

УЛУУСКА – БУ КҮННЭРГЭ

«ЧУРАПЧЫ» КООПЕРАТИВ САҢА ТУТУУТА

Хайа баҕар хаһайыстыбаннай тэрилтэ бэйэтин интерактивной-технологическэй базатын хагалаат буолабына, иһинки сайдар кэскиллэ быһаарар. «Чурапчы» ТХПК бу болтуруска улахан суолтаны бизнэс элбэх тутуулары ыпта. Ол курдук, биэс сыл иһинэр арочнай үгүт, таас эги астыр-үөлүүр өмүк оборудованиелардаах заводтар, Арыылааха, Холтобо, Чакырга арыы сыахтара уонна саҥа жонтуора дьэйдэрэ тутулуунулар. Мааны таһынан алта сиргэ – Уорбаба, Мишэ-эски э, Урус-Күөрөгэ, Кыдалга, Улахан Күөлгэ, Хайыаха өлөрөтөрүнөй туһунан аһылынылар.

Оттон бийылгы улахан тутуунан Мугудайга оҕоһулла өмүдүр ас-чөл комбината буолар. Бу комбинат урут иһэнэтэ өрө ситиһүлүн иһэн хаалбыт 31 x 12 м иһэнээк таас котельнайы үлэтин тутуулар. Комбинат икки этэстээх, барыта 5 сыахтаах буолуохтаах. Оттон сүрүннэринэн үгүт 5 ыҥа дьэри бурту буолаат гына стерилизациялаан, анал полипропиленовой быһылкыларга кутан таһаарар сыах буолуохтаах. Манна улахан, тымнаах голландской оборудование адалылан туруорулуктаах. Бу сыах сылга 1500 т үгүт астыр буолабына 30-ча кил. сыгуобойдуу бародуускуйаны оҕоруон сөл. Мантан алтан өссө ираас үгүт кутар, сир астарыттан араас бермекэллэри, джениэри, пощадилары өгөрөр, кондижерскай уонна бөлүгү шильер-тууруу сыахтар баар буолуохтара.

Комбинат федеральнай суол ытымыгыгар турарынан, суолтан-мэстэн иһэнбөккө сырыну таһарга, бародуускуйаны баһарарга суус таһыстаах. Маны тэҥэ киниттэн 120 м эрэ тэһини 425 м дүрүктэ улахан саллаастаах ираас уу скважината баар иһэн буолор.

Ас-чөл комбинатын тутуулар ааспыт күһүнтэн 17 мөл. солк. кэриҥэ суулаах элбэх үлэ ытылына. Манна билигин оттон П.С.Охонезиниэ 8 киллээк тутаччыларын, Чурапчы күүтэ Зайдуула Мирбаеве 4 киллээк бетончиктарын уонна Душанбадан 4 киллээк плиточниктар биригээдэлэрэ таһарынаахтык үлэни ситдиһиллэр. Тутуу үлэтэ матырыйалла толору хаачылынарына, үбэригистаматабына бу сыл алгарынан бүтэриллэн, 20 саҥа үлэ миэстэгэ тахсан, толору үлэгэ киирээтээх. Сотору кэминэн Голландияттан делегация кэлин туруорар оборудованиеларын миэстэтин билсээтээх, дүтүбэр өгөрүлүкүтээх.

Мугудай комбината толору ситэн-хотон үлэгэ киирээтинэ, үгүттэн баһыгартиһы араас үгүтэ хаачыстыбалаах бародуускуйаны таһаардына, дыаҥы-сэргэбэ улахан гыһаах, ууусурут биэр иһэн туттар тутууунан буолуба.

«Чурапчы» ТХПК пресс-киинэ.

«МИН НЭБИЛИЭГИМ – МИН КИЭН ТУТТУУМ»

Соторулаахтык манна аһынан Холтобогобу культурнай-эстетическэй киинигэ Даргинээбэ агро-оскуола үлэстэннэлэрин научнай-практической конференцията буола-ааста. Киин сыалынан иһиник ааспыт историятын ситиһиим, туһалыар эйгэтин үрөтүн, кэрэ-бөлүө миэстэлэрин чинийи буолла.

Түрт секциянан барыта 42 дахылаат аадылына. «Иһиник иһэн туттар олохтоохторо» диир маҥнайгы секцияга 5 кыл. үрөстөнүгэ Вера Кузьмин элэтин туһунан даһылаатын (сал. И.К. Васильева) бастаата. Төрүтүгү үрөстүн уонна кайерулууга аһымыт секцияга «Кулууннаах ыһаарын историческэй суолтата» диир дахылаатын кыттыбыт Света Гоголева (сал.С.Д. Старостина) кыайынааһынан таһыста. Иһиник тэрилтэлэрин историкарыгар аһымыт секцияга Стела Габышев «Күндүтэбэ историктытан» дахылаатын (сал. Л.П. Илларионова) бастаата. Төрөөбүт иһиниктин үрөстөбүн» секцияга Промя Петров иһэр уу олохо суолатын туһунан дахылаатын (К.А.Дьячковская) бастыгынан ааттама. Дүүүлүүр субэ үрөстүгү агро-оскуола уонна КЭК үрөстүгү таһынан улуустаагы музей директора А.Д.Дьячковская, киинэммит библиотечнай система специалиһа Д.П.Егорова, улуустаагы социальнай киин специалиһа Н.А.Хоуганова кытынылар.

Өдүлөр төрөөбүт иһиниктэрин историктын билэ, чинийэ саһылаларга хайдалаах, иһиниктин бу үлэлэрин өссө дүрүктээн сайыннэрин иһэллэригэр баһарыбыт.

Максим СТАРОСТИН, Холтобо.

ААСПЫТ СУБУОТАБА улуустаагы ат спордун федерацията (председатель И.И.Харлампьев) сандал сааһы көрсө, улуу тренер Д.П.Коркин сыһынан, Чурапчы улуунун предпринимателлэрин бириистэригэр бэртээхэй, киһи дуоһуна көрөр ат сүүрүүтүн бэлэхтээтэ. Күнэ-дьыла ылааран, наһыйан үгүтэйдик турбута буоллар, дьон-сэргэ өссө тобуоруһуо хааллаба. Ол да үрдүнэн ат спордун таһаччылар балай да кэлэн, харахтарын сымнатан, харчыларын хамсатан бардылар.

Бастакы 1000 м сүүрүүгэ Сулус (Мугудай), Лаба (Хатылы), Айша («Победа»), Дабачыма («Победа») диир эдэр сүүрүктэр, тыйдар, тингэлэр бизтэги илин-кэлин быдыастылар. Күүтүлүбүтүн курдук, хатылылар Мэнгэ-Хангаластан бийыл адалан сүүрдэн эрэр үс саастаах кутас тингэлэрэ Лаба (биризмэтэ 1,16 сек.) бастаан, Хатылыга бастакы кыайыны адалар, тренер М.Н.Беляев чааһынай предприниматель Е.Г.Санжеева туруорбут музыкальной центринан наһарадаланар. Сулус (Мугудай, 1,17 сек., тренер Н.Н.Пермяков) бизтэги иккис булан, «Уйгу» рынок (салайааччы Ф.С.Седлищева) харчынан бириһин хаһаайына буолар. Ылалларбыт «победалар» Айшалара (1,18 сек., тренер И.А.Жирков) үһүс буолан, Дирин бөһүөлүгүн олохтооҕо, чааһынай предприниматель А.А.Сергеев харчынан бириһигэр тиксэр. Манна даһатан эттэххэ, Томпо улуунун биэр кэскиллээх баайааччыта Е.П.Кривошапкин икки аты – Дабачымаһы уонна Уйгуну «Победа» адалан, анаан-миэстэн баайыта ат спордун географията кэҥээн, умсугуйуу, бэйэ-бэйэбэ тардыһы баарын көрдөрөр.

1200 м дистанцияга түөрт ат түспүтүтэн, үгүс ыалдыааччылар сэрэйбит-тэрин курдук, ааспыт сыл Тааттага Өксөкүлээх Өлөксөй ыһаагариннин кимикэ да бизрбэтэх Тамайар (Мугудай, 1,35 сек., тренер Н.Н.Пермяков) бизтээк бастакынан кэлэн, мугудайдар «Боотур» маһаһынын (сал. Я.И.Свицева) туруорбут икки сымнабас кириэһиллэрин илдээ бардылар. «Заречье» рынок (сал. А.И.Шадрин) харчынан бириһин Аартык (Одьюлуун, 1,38 сек., тренер В.Н.Дьячковская) иккис буолан, тренеригэр бастакы ситиһинтээн бэлэх уонна. Василь Дьячковская икки сыл устата Н.Н.Пермяковка сымтан ат баайытыгар үлэлэспитэ,

бу тренер быһыытынан бастакы сүрэхтэнитэ. Үһүс буолбут Эркээйи (Дэбдиргэ, 1,41 сек., тренер Ф.П.Максимова) «Сарыал» рынок коллективин (сал. М.Е.Монастырев) харчынан анал бириһин тутта.

Иккис бөлөххө кытаанна эрийси Уеннээх (Хатылы) уонна Уйгу («Победа») икки ардыларыгар буолуохтааба сэрэйиллэрэ. Уйгу төһө да хойутаан түстэр, Уеннээһи умса баттаан ылан, илин-кэлин тардыалаһан, түмүгэр Уеннээх бизтээк тахсарга устанан кыайан (биризмэтэ 1,44 сек.), хатылылар иккис үрдүк үөрүүлэрин адалар уонна «Заречье» маһаһынын (сал. Р.В.Коркина) олохтообут эбии бириистэрин хаһаайынынан буолар. Республика баһыны кизник биллибит, бэйэтин кэмизэр эмиз сүүрбэхтээбит Морской өбөтө, баайыта табылынарына үгүтү эрэннэрэр сүүрүк Уйгу «Чурапчы» ПК (сал. И.С.Никифорова) эбии бириһинэн наһарадаланна.

1600 м дистанция. Түһэр сиргэ сэттэ ат биридэ киирпитэ, арааһа, сааскы сүүрүү историятыгар суоҕа буолуо. Сэттэ ат илин-кэлин түсүһэн, кутуруктара субуллан иһэрэ көрүөххэ эриэккэс. Манна Эрэл (Дэбдиргэ), Кардинал («Победа») – республика ипподромнарыгар түһүлгэлээхтик сүүрбүт аттар көрөөччүлэр эрэллэрин толорботулар, атахтаах буолбатылар. Баайылары сиптээбэ өтө көстөр. Сыланнар Даяналара (2,10 сек., тренер С.Д.Макаров) тэппит атаһын кубулуппака кэлэн, улахан көрүөтү, эдэр, иһиниклээх сүүрүк буолар чинчилээх. Иһинэ гынан, сыланнар бэйэлэрин уоллара, чааһынай предприниматель И.Г.Макаров туруорбут бириһин мүлчү туттаран ылылар. Мугудайдар 10 саастаах кырдыбас сүүрүктэрэ Өркөн (2,12 сек., тренер Н.Н.Пермяков) билгин да буорахтааһын көрдөрөн, иккис бириистээх миэстэбэ тахсан, чааһынай предприниматель И.Г.Григорьев, А.Н.Попов, А.А.Птицын бириистэринэн наһарадаланна. Күлүмнэс (Хатылы, 2,15 сек., тренер М.Н.Беляев) үһүс буолан, «Дүкэ-эбил» рынок (сал. А.В.Шадрин) олохтообут

бириһин ылан дьонно үөрдүлэр-көттүлэр.

2400 м дистанцияга икки бөлөбүнэн күлүмэх сүүрүүлэр түмүктэринэн мугудайдар Куоһурдара (3,19 сек.) иккис буолбут хатылылар Кыра Хараларын 8 сөкүндүнэн хаалларан, мугудайдар кубок диики эрэллээхтик чаралчыланалларын үөскэттэ уонна «Дагдаҥа», «Куоһара» рыноктар (сал. Г.Г.Дагдаҥа) бириистэрин хаһаайынынан буолла. Хатылылар улуус тирэх бааһынай хаһаайыстыбалара кыттыһан олохтообут бириистэрин сизлэригэр

хахсаат соһус буоллар, сааскы бастакы сүүрүү сыалын ситтэ, табылына дээххэ сөл. Арааһа, предпринимателлэр кыттыһан бириистэри туруоран ат сүүрүүтүн ыһытылара республика, мин санааһылар, бастакынан буолла. Бу тэрээһини иһлээбит-саһалаабыт, тэрийсибит, түмүт, сүүрбүт-көппүт улуус предпринимателлэрин фондатын председателэ М.Н.Сивцев үлэтигэр кыһамнылаахтык сыһыаннаһарын көрдөрдө. Улуунун предпринимателлэрэ түмсүүлээхтэриттэн үөрэбин уонна иһиниктин

МАҢААЙЫГА СААСКЫ СҮҮРҮҮЛЭР

уҕуннулар. Урукку өттүгэр республика сүүрүүлэрин хас да төгүллээх кыттылааба Сэрэтэр (Сылан, 3,33 сек., тренер С.Д.Макаров) үһүс миэстээн дуоһуан, «Кэнчэри» (сал. П.П.Саввин), «Катюша» (Д.Д.Яковлев), «Ситим» (З.Н.Местникова) маһаһынар бириистэрин ылла. Бу сүүрүүгэ чааһынай предприниматель Н.А.Васильев уонна «Кэнчэри-2» (сал. Л.П.Саввина) эбии бириистэринэн Өргөс (Одьюлуун) уонна Айна («Победа») бэлиэтэннилэр.

Көрөөччүлэр 3200 м Синган (Мугудай) кыайарыгар саарбахтаабатахтара, бүк эраммиттэрэ эрээр, ити эрэллэрин толорбото. Сыланнар Эквадордара дистанцияны 4,33 сек. түмүктээн, предприниматель М.Н.Сивцев бириһин ылылар. Кинитэн икки дэһээтэйинэн хаалан, Синган иккис миэстэлэнэн, улуус тирэх бааһынай хаһаайыстыбаларын бириистэригэр тигистэ. Сарыал (Одьюлуун) биризмэтэ 4,35 сек., былырын Чурапчынан, Тааттанан куһаҥа суохтук сүүрбүт буолабына, бийылгы сүүрүү сезонун үһүс миэстэттэн саһалаабыта эдэр тренер В.Н.Дьячковская элбэххэ эбээһинистир, «Дэлэгэй» рынок, «Автозалчести», «Матаба» маһаһынар (сал. М.И.Пермяков, А.И.Попов) бириистэрин хаһаайынарынан буолла.

Бу сүүрүүгэ күндү ыалдыт быһыытынан СР предпринимательствоһоһуу фондатын генеральнай директорун солбуйааччы, биэр дойдулаахты А.Р.Филиппов сырытта. Киниттэн санаатын үлэстэригэр көрдөстүм.

– Төһө да тымны, даһаны улуустара экономическэй өттүнэн туруктаах буоларын туһугар өссө түмсүтү үлэлээхтэрэ-хамсыахтара диир эрэнэбин, – диир Афанасий Романович.

Чурапчы улуунун предпринимателлэрин бириистэригэр сааскы ат сүүрүүтүн кыайылаабынан тахсыбыт мугудайдарга В.В.Смирников, А.С.Таныков, А.И.Васильев, К.И.Пермяков этэн-тыһан туран «Бирюса» холодильнигы туттардылар. Иккис миэстэни ылыт хатылылар А.Р.Филиппов илииттэн «Самсунг» телевизоры ылан үөрдүлэр-көттүлэр. Сыланнар сыралаһан туран, үһүс миэстэлэммиттэринэн тыа хаһаайыстыбатын управлениета олохтообут убаһа бириһин управление начальнига, муниципальнай тэриллии баһылыгы тыа хаһаайыстыбатын болпуруостарыгар солбуйааччы И.И.Филиппов туттарда.

Эмиз биэр күндү ыалдылпыт, СР моруотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, СР ат спордугар үтүөлээх тренерэ, бийиги оройуонмутугар ат спорда сайдарыгар элбэх көлөһүнүн тохлут И.С.Свинобоев – Тыһынаахал Томпоттон кэлэн, сүүрүк аттары көрдө-иһиттэ, эдэр тренердэргэ субэ-ама биэрдэ.

Аны кулун тутар 29 күнүгэр Таатта улуунугар Дэбдиргэбэ ыһылылаахтаах сүүрүүгэ чурапчылар кытталара былааннаһар, ити түһүлгэбэ түөрэм үктэл туһахтаахтарбытыгар кыайыны суола тосхойдун дээххэйин.

Г.Попов.

Ааллаах-Үүн таһабаһын таһыга саха дьонун кыттыылара

ТАҤАБАСЧЫТТАР ОБОЛОРО, ӨЙДҮҮР ИНИГИТ ?

Сут-кураан сабаланыта, сэриин буолуон быдан иннинэ Ааллаах-Үүн таһабаһа диэн айдаан буолбутун ? Кыракий колхуостар баар-суох кыайыгас үлэһит дьонноро б ый устата Алдан көмүһүн таһабаһын таһыга баран хаалалларын? Оччотугар таһабаһыт оҕото, дьэи кэргэнэ дурдахха хаха адалара суох хаалалларын таһынан кыһынныга хаһааммыт арыта -бурдуга, туруктаах этэ, итин таһаһа, түнэттэн ыт тириитигэр тийэ тигиллэн, эмиз баран хааларын? Кыс оройун саамай томороон тымнытын бүрүмүтүнэн кутталлаах айанна барар аҕабытын тэрийэн, дойдубутугар, дьэиэбитигэр хаалар дьон уунан-хаарынан олорбокхобут. Ох курдук онгостон, колхуос баар суох аттарын көлүнэн, отторун тизэнэн, алааһы биригына субуһан баран хаалалларын? Күһүн барбыт дьон Пиэрибэй Маай эрз иннинэ ырбыт аттаах, кураанах сыарбалаах сукуһан кэлэллэрин? Ордук суоллара ыараханан саллан кэспиллэрэ. Сэттэ Дабаан түһүүтэ-тахсыыта, уулаах

тарыннар, кыырпах да хаары сыһарбат чысхаан тыаллаах, боккуоптаах да аты тирэннэрбэт Силлэмэн... Амырын суолларын былдьаһан, айанныттар угуор-мангаар бырахсыылара, өлүөхүмэлэр өтүйэлээх онгостон кэллилэрэ, симиэбийэлэргэ сытар мизстэ былдьаһыта...- барыта ыар кыһарбан буолара. Ол да буоллар, улуу тулуур күүһүнэн, сатабылларынан аҕаларбыт, убайдарбыт барахсаттар судаарыстыба түһэрбит сорудаһын 3-4 төгүл кырынан хайаан да толорон, аһаран кэлэллэрэ. Хайа да күн, олонхооо курдук, кыайыгас чулу дьон омук дурдата-хаххата буолаллара. Таһабаһыттар үгүстэрэ 1941--1945 сс. уоттаах сэрингэ баран, сорохтор сэриин толоонугар охтубуттара, сорохтор өстөөбү самнаран, кыайыы көтөллөөх эргиллибиттэрэ. Кэлээччитин 1952 сыллаахха массынасуола аһыллар дьэри Алдан промышленноһун хаачыйбытынан барбыттара. Сэриин сылларыгар кинилэри солбуһан кырдыаһас оҕонньоттор колхозтаах

кыргыттары, дыахталлары илдэ таһабаһа тахсыбыттара. Ити аата саха сириин колхозтара 1937--1938 сс. сабалаан баран 1952 сыллаахха дьэри 14-15 сыл устата тохтобула суох кыһыл көмүс хостоһунун дойдулаах дьон быһыытынан буор-босхо аһынан, таһаһынан уонна туттар тэрилинэн хаачыйа олорбуттара. Бу саха омугу барытын хапыт сүпкэн суолталаах патриотическай хамсааһын Правительствонан бэлиэтэниэхтээбэр умнууга хаалар кутталланна. Үгэс курдук, саха үлэтин хаһан да аахсыбат. Сэбиэскэй былааһы холбоһуктаһынтан сабалаан модун держава буолуор дьэри туругурдубут, фашизмтан быһаабыт, Алдан промышленноһун атабар туруутугар үһүн кэмгэ сүдү өнөлөөх көлүөнэ өлөн-быстан бүттэ. Оннооһор кинилэр оболоро--бийиги кырыйдьыт, арыялаатыбыт. Онон баар-суох кэриэс-хомуруос дьоммутун умнууга хаалларарбыт сүрэ бэртбуолуо. Кыайыы 60 сыла -- бүтэһик кирбии. Ол кэнниттэн Ааллаах-Үүн таһабаһыттарын өйдүүр

да киһи ахсаана лалпа ачыыра буолуо. Онон билигин баар таһабаһыттар тобохторо, кинилэр оболоро ким төһөнү өйдүүрүнэн, саха омук промышленноска саамай улахан маассабай кыттыытын сырдатан көрүөбүн. Хаһыаттарга суруйан, көрсүһүүлэргэ сылдьан, тылбытын-өспүтүн тизэрдэ сатыабын. Ааллаах-Үүн таһабаһыттарыгар аналлаах памятник тутуутун туруоруоһубун. Ол сизэр быһыытынан буолуо этэ.

Анна ПОПОВА,
Сергей СТАРОСТИН,
Ааллаах-Үүн таһабаһыттарын
оболоро,
тыыл, үлэ ветераннара,
Чурапчы сэл.

РЕДАКЦИЯТТАН: бу суругунан бийиһи "Ааллаах-Үүн таһабаһын таһыга саха дьонун кыттыылара" диэн сана рубриканы аһан үлэлэтэбит.

СР народнай сүрүйааччыта В. С. Яковлев – Далан төрөөбүтэ
75 сылыгар аналлаах литературнай конкурска киирбит матырыйааллар

Айыл

КУЛУНЧУГУМ

Түүнүгү түүм аанын тоңсуйан

ханналарый,

Киирэн кэллэ кырачаан сиэнчээним,
Сиздэрэй сибакки эриэккэс сытынан
Дууһабын-кулпун үрүлүйэ бүрүйдэ...

ДАЛАН ТАЛАН

Ахтар айыһыһыт талан,
Ааспыты анаарарга ананан
Бу манна төрөөбүтэ Далан
Боотур уус буоруттан хаан тардан.

Кэрэ хонуум кикэргэлэ,
Көрөмөсчэй сүүрүгэ
Көрөкүтүн сикэлэрэ,
Кырдал үстүн дайара.

Оргууй кимраммия опоруом,
Үрүгү туманга сууланан
Чуумулуун тэнгэ иһийкэм.
Оболорум, чугас дьоннорум
Куттарын сулуу тутаммын
Үрүгү Айыы Тойонго сылдан
Алгыс ылаһымын мин кэлиэм.

Күөх хонууга лыах буолан
Сир симэһэ кыргыттар
Лып-лыһыһынас күлүлэрэ

ханналарый?

Сэргэстэһэн-сэлэһэн
Сэмэй саха ыалларын
Унаар, унаар буруолара тобо уоста,
Сээркээн-сэлпэн сэлэннээх,
Ылдьыттымаһа маллардаах
Дьонум-сэргэм тобо сүттэ?

ТҮҮН

Эмиз, сабарайын сараадытан,
Түүлэй түүн бүрэ кууста.
Саһаркай сардаһаны хонкутан
Кындаал отун үрдүкөн ыста.

Кытаанах кырдалын ньууруттан
Кыһатын, куорсуһун аһыһынан,
Кытаанах санааны ыһынан
Кытаанах дьылҕаны кыайбыта.

Кыра-кыра, кыра-кыра кыраһыар
Кырачааным,
Кулу-кулу, кулу-кулу куллуһуур
Кулунчугум!

Хос ырыата.

Хос ырыата:

Баһылай Алааһа--
Өбүгэм илдэһэ,
Ханнаһый малларың,
Ханнаһыйтың?

Күн кыһалдаһын тумуктаан
Ийэ-сир иһил-дьимил иһийдө.
Лабааларга тыал эйгэлэһэн
Илибирэс дьэркээни иһгэрдэ.

Былыт салпыт быдан былырғы
Былдыһаһыт дьыллар быыстарын
Быра ох тыһынан арыһан
Бу баарды көрдөөртө сэгэтэн.

Дьөһөгөһүм оҕотун
Дьэксэ төгүл оҕото,
Көһүтү сахам норуотун
Кутун-сүрүн сарбото.

Күн түбүктэригэн сийаһан,
Биһир тэнг олохтон куотаммын,
Күтүк дьоннордон куранан,
Ыһымы дьоннордон кэлэһэн
Көтөр, көтөр мин дууһам үөһэ
Сиртэн-дойдуттан ыраах тэйэн,
Былыт кыһатыңар олорсон
Дайар, дайар далай үрдүкэ.

Хос ырыата.

ЧУОРААНЧЫК

Эрбэллэбит кыра кыһым
Тэбис-тангэ хааман иһэр,
Дьолун-дьоһунуук үгтэнэн
Омоон суолу ойуулуур.
Олоһум, сүрөһүм кикэргэлэ,
Татталым бөлөһө
Кыл-кыракий кыһыһаһым
Олох үстүн хардыһылар.

Хос ырыата.

Буруоларын кыһыһара
Үөһэ-көгө ыһара,
Суол дьоннорун угуһара ханнаһый?
Ой дуораана куулаһар
Хардата да суох хаалбыт
Тумангар аны ким даһаны саспат.
Дьэркээһэнээх сибакки
Кэрэ мурра долгуна
Ханник хараһы үөрдүөй?!.
Айан аргыс дьонноро
Ааспыт олох тыһыңар
Алгыс этэн аһаһыт.

Элгээн ньуурун долгунугар
Кустук тоһоно талбаарда.
Ньаһыһын хомус суугунугар
Саһарга чаһыла кирийдэ.

Нуһарың чуумлуга сизгэнэн
Элгэһи кыһа далаһын.
Сикк салпыңга бигэһэн
Сирэм күбүһүн сэгэйэһин.

КЫҤЫН

Тымһыйда.
Тымһы кыһыһыгар
хабаран тыһа
күөмчүлү, сүрдүгүу сатыһаан
сирилиһ-бурулуһа буулаата.
Күрүг, күдэриг туман
күлүм-күлэр күммүтүн
түлэһини-түлэһини түбүлүү күйдэ.
Иһийбэр

көмнөх хаар үлүктээх,
ыраас хаар сыттыктаах
айгыр-сикк тайҕа
салпыһыра, хараара,
күлүгүрө хонкуйар.
Тийтэр, хатыңнар уонна күлүктэр
дыһпыһэрэ, чуумтара,
иһийэ уоскуйбуттар.
Кутум-сүрүм куйаа өрүкүйөн,
сүөм түһэн, түһүм түгэбэр
сөгөдүйэ бүтэн сөһөн хаалла.
Хайдах курдук чуумлуһуй?..
Эмискэ

салпыһыт үһүйдэ,
мөһүрүү кыһаһыһы мөһүйдэ,
тиһирин-тиһирин энгэһийдэ.
Айыһа дайдарга мөһүстэ.
Уһууу-уһууу дьордойор
удаһын кыһаһаһаһа тымһыһа
үлүгүрдик өсөһөн мөһүстэ.
Арай
санһыр санаан
түргэн салпын
кнэг кыһатыңар олорсон
сирин-хаһаһы
сиккк -сикккэриһэн сийдэһэн
сирилин көттө.

Уруку охсуһуулаах саһтар
Уларыһыт кулан уорбаларын
Уус-үрөн тыһынан ойуулаан
Уйгуурлуга үйүлбэһыһын.

Сирэм оттоох кырдалга
Сигтэн-туһсан үөрдүһүй,
Үүһэр мөһүөн дьылларга
Үс саханы үөрдүһүй!

Мэһи-мэһи, мэһи-мэһи мэһиктиһэр
Мэһикчээһим!
Кулу-кулу, кулу-кулу куллуһуур
Кулунчугум!

М. ДЬАЧКОВСКАЯ

ЭДЭРГИТТЭН

Күлүм күһтэн күөс ылаһыт
Күн сиритэр сийдэһыт,
Сыдыһыһан сирдэтэммит
Сыдык дьолу сырасыт.

Күн, күн, күн, күн, күн, күн таһыһа,
Түүн, түүн, түүн, түүн,
түүн, түүн бүһүгэ,
Ый, ый, ый, ый, ый, ый сүүһүгэ,
Түүл, түүл, түүл, түүл,

түүл, түүл хойдуута
Көтөр, көтөр мин дууһам үөһэ
Сиртэн-дойдуттан ыраах тэйэн,
Былыт кыһатыңар олорсон
Дайар, дайар далай үрдүкэ.

Хос ырыата:

Түүл, түүл, түүл, түүл.
Мин дууһам ыһылар,
Түүл, түүл, түүл, түүл,
Мин дууһам ыһылар.
Түүл, түүл, түүл, түүл
Түүһүгү мин дьөһөгэм,
Түүл, түүл, түүл, түүл
Иккис олоһум.

Хос ырыата:

Чуораанчык, чуораанчык --
Тымһы кыһын сибаккитэ,
Чуораанчык, чуораанчык --
Куйаас сайын сөрүүн тыһа,
Чуораанчык, чуораанчык --
Олоһум кэрэ оһуорчаһа,
Чуораанчык, чуораанчык --
Кыл-кыракий кыһыһаһым!

Хос ырыата:

Кыл-кыракий бойотэ
Ыһыһыта элбэһизин,
Тоботтон тобо үөскүүр,
Билбэллэһит өссө элбир.
«Тоһо күммүт тыгарый,
Тоһо маһыт үүһэрий,
Тоһо хаарбыт маһаның,
Хаарчаһа ханна баарый?..».

Хос ырыата.

БАҤЫЛАЙ АЛААҤА

Сыһы көһө ньууруһан,
Бэттиһемээһэх оһуһен
Сүрбүт-көһүт уһаһарың

Хос ырыата.

Иван МОНАСТЫРЕВ

КИИРЭН КЭЛЛЭ СИЭНЧЭЭНИМ

Күн курдук күөгөһө сандаарыйан
Киирэн кэллэ кырачаан Таноһа.
Кэрэ-күдү минсээргэ куустаран
Көмүс сүрөһүм чөлчүтэ долгуйда.

Дьирим күстүгү

дыһыһыһы оһныһотон
Киирэн кэллэ кырачаан сиэнчээһим.
Курус санаам ырааһа кийдэнэн
Уһуурбут үйүлбам үһүкүта нусхайда.

Чөмчүк таһыһы бүтүннү

күлүмүрдээн
Киирэн кэллэ кырачаан сиэнчээһим.
Үөрүү-көгүү чаһык салпыһын
Түһүм иһигэр төһөһүчү төһөрдө.

Хатыһы сэһирдэһини

уйдара тэлээрэн

БАСТАКЫ

Үрэнэр

Үөрэнээччилэргэ аналлаах таһаары

МИН биһигэ үөрэнэр доботторбун, Василий Семенович Яковлев—Далан аатынан Кытаанах орто художественнай-эстетическай оскуолатын XI-с кылааһын оболорун туһунан кэпсэһилин бабарабын. Биһиги кылааска уолсайа 16 оҕо үөрэнэр: 9 кыыс, 7 уол. Кылаас салайааччытынан С.В.Лазарева үлэлиин сылдыар.

Кылааспытыгар оскуола кизин туттар, тарбахха баттанар бастың оболоро үөрэнэллэр. Ол курдук, Маша Лазарева куруук туйгунна үөрэнэр, айар дьобурдаах кыыс. Кини "Праздник Северной поэзии" дин республикатаабы айар оболор конкурстарыгар 1998 с. I миэстэ ылан турар. Оку таһынан республикатаабы В.С.Яковлев—Далан аатынан айар оболор конкурстарын стипендиата. Биһиги Машабыт улууска сылын ахсын ытыллар омук тылын олимпиадаттыңар миэстэлээбээччи. Машаттан төрөөбүт нэһилиэгин республикатаабааттар чарыхай киһи үүнэн тахсарыгар ис сүрэхпиттэн эрэнэбит.

Өссө кизин тутта ааттыахпын бабарабын Игнат Больницкайы, Игнат "Инникигэ харды" научнай-практическай конференцияда республиканскай таһымна тийэ ситиһилэ-

эктик кыттыбыта. Оскуола биһигэ бастың спортсмена, Саха Республикатын президэнэ В.А.Штыров оскуола оҕолоругар аһан тэрийбит Сага Дьыллаабы елкатын кыттылааба.

Кылааспытыгар биһигэ баар-суох күндү күөмэйдээх уолбутунан Влад По-

БИИРГЭ ҮӨРЭНЭР ДОБОТТОРУМ

номарев буолар. Влад улуустаабы "Сир симэхтэрэ" ырыа конкурсун лауреата, республиканскай "Хотугу сулус" ырыа телевизионнай конкурсун кыттылааба. Кини спорт да эттүгэр кыанар, ол курдук, сылын аайы оскуолабыт чизэтин көмүскүүр сүүмэрдэммит хамаанда бастың, быһый сүүрүгэ, үгүстүк ытыллар атах сонньууларын кыттылааба.

Бэлэстээн ааһыахпын бабарабын биһиги кылааска үөрэнэр айар дьобурдаах килбик, сэмэй кыыспытын. Кини аата Туйаара Пестрякова. Туйаара улууска сылын ахсын ытыллар предметнай олимпиадаларга кыт-

тар. Ордук тыл уроктарыгар сөбүлээн үөрэнэр. Субу курдук XI-с кылааска араас дьобурдаах оболор үөрэнэллэр.

Быйыл оскуолаба үөрэнэр тийэх сылбытын умнуллубаттык, үөрүүлээхтик, өрө көтөүллүүүлээхтик атаараары, оскуола иһинэн ытыллар араас дьаһалларга көхтөөхтүк кыттабыт, салгыы үөрэхпитин үрдэттиңер сылтан биһигэ кэлэмин экзаменнарга дьаныһан туран бэлэмнэнэбит. Олох кизин аартыгар үктэнэр кэммит тирээн кэлбиттэн эмиз да үөрэбит, эмиз да долгуйабыт.

Түгэниинэн туһанан, биһигэ үөрэнэр доботторбор баба санааларбын тирээбиз. Күндү дьөгүлэриң, доботторум! Бары талан ылбыт үөрэххитигэр кириң, куруутун бу курдук эйэлээхтик, тутуспутунан сылдыабың. Оскуолаба үөрэммит сылларбытын хаһан даһаны умнуман. Бабарабын эһиэхэ кытаанах доруобуйаны, үрдүк ситиһилэри, дьолу-соргуну, күн сиригэр туох баар бары үчүгэйи, сырдыгы, кэрэни. Мин эһигини олус таптыбын!

Шура АНЕМПОДИСТОВА,
Кытаанах орто оскуолатын XI кылааһын үөрэнээччитэ.

ТӨРӨӨБҮТ ТЫЛ – НОРУОТ ДЬЫЛБАТА

Мин ийэм үүтүн кытта тэңгэ ингэриммит төрүт тылым, олонгох дойдутун саңгар саңата саха тыла буолар. Кини кистин сытар кылаатын, бараммат баайын туһанар дьон бүгүңгү күңгэ бэрт арийахтар. Тылын сүтэрбит норуот эстэр.

"...Арай кэмсик ыччаттар Туспа туттан сылдьаллар, Мин сахалыы ыйгытыбар Нууччалааннар хардараллар", — диин саха чулуу суруйааччыларыттан биһигэстэрэ Семен Данилов урут "Саха тыла" хоһоонугар суруйбуттаах. Биһиги биһиги бу көстүү баар дуо? Билэң турар, баар. Бу олохпут "сайдымытын" сүрүн кыһалбата. Кистэл буолбатах, сыһаа ниттин содула эмиз улахан оруолу оонньуур. Ол курдук, төрөөбүт норуотун тылынан уу сахалыы саңгар оҕону мин билигин билэбин дииһэ сөп.

Тоҕо биһиги Саха сиригэр олоор саха нитэлээх, ардыах буолан баран төрөөбүт төрүт тылбытынан ыраастык, уу сахалыы кэпсэппиппитий? Нууччалыы ыйгыттарына, сахалыы хардарарбыт саят, кыбыстыы курдук. Бэйэни норуот быһымытынан билэң, кизин туттан сахалыы саңарыахтаахпыт. Дьокуускай куорат — саха омугун кини куората. Билигин куоракка

сахалыы саңаны иһиттэхпитинэ, туох эрэ туора дорбооннору истибит курдук санаабыт. Тоҕо диирэххэ, билигин улаатан эрэр көлүөнэ оҕо куоракка кириң да, нууччалыы саңарыахтааххын дииң өйдөбүллээх. Арай кини иһиттэһинэ бары нууччалыы кэпсэтэллэр: маҕаһыңна, автобуска, онтон да атын общественной сирдэргэ.

Олох сайдымытын кытта биһиги омук тэңгэ хардылаахтаахпытына эрэ үрдээн иһиэхпит биллэр суол. Биһиги кэм ыччата кини сирдэргэ ыраастык нууччалыы, английскайдыы сатаан быһаарсар эрэ буоллаһына үүнүө, чэчириэ. Оттон өскөтүн хас да тылы булжуйан, бааһынайдыы саңгарар буоллаһына, бу киһи культурата суобун көрлөрөр.

Онон норуот дьылбата биһигиттэн, кэлэр көлүөнэ ыччаттан тутулуктаах. Биһиги биһигэ сомоҕо күүс буолан ийэ тылбыт сүөгэйин-сүмэттин сиргэ-буорга түһэрбөккэ, уу сахалыы саңгарарга үөрэннэхпитинэ саха омота эстэн-быстан биһигэ суоҕа дииң эрэллээхпит.

Алея БАИНА,
С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын XI гуманитарнай кылааһын үөрэнээччитэ, юнкор.

Ким куруутун дьыһа-уота сылаас, аһа-үлэ миннигэс, бэлэмнээбит чэйэ наар үүттээх буоларый? Ол биһиги эйэрэс эйэлэрбит барахсаллар. Мин күндүтүк саңыыр эбээм туһунан сылаас тылларынан аһан ааһыахпын бабарабын. Кини, Старостина Вера Иннокентьевна, 1925 сылааска Хадаар нэһилиэгин Тэҥиэде алаһыгар күн сирин көрбүтэ. 9 сааһыгар ийэтэ өлөн, аратын уонна икки кыра баһыларын кытта хаалбыта. "Сааһым кыра", — дииң ааһыахха, иккис ийэ оруолун толорон, улахан дьону кытта тэңгэ үлэлээн улаалыта. Дьыһа ис-тас үлэтэ кыйтарбат буолан, оскуолатын быраһыта. Кырдык да, бу сыллар миннээ олус ыраахан элиэр. Аҕата мариһах буолан, тыаттан мас кээрдэн сүһүмүн тизийэн киллэрэрэ.

Дьонум ааһы кытта икки хараһынан көрбөт сааһастара, тири бааһа буолбут аймактара олобруттара. Эбээм кинилэри кыра оҕо курдук көрөрө-харайара. Сэрин сылларыгар ээрэхсэн кыыс оҕо биһигэ күн устата үс туман түһүр диири 1

ЭБЭМ БАРАХСАН

га 10 сүөтэй оту охсон, сройлос кыһатыгар тахсыбыта, чэйинэн уонна бурдугунан биһиги эйэлэммитэ. Кыһааннаах кыра кыһын тыһымытын ааһыахха, эр дьону кытта үрэх баһыгар Нуотараба субан сүһүң; көрүүгэ сылдьыбыта.

Сэрин канигиттан эбээм эһэбин, "Слава" орден үлүс степеннээх кавалерин Старостин Петр Григорьевичи көрсөн, характарынан хай-баһан, сүрөхтэриңэн сөбүлэһэн алаһа дьыһа тэриңэн, буруу таһааран мал буолан 7 оҕону күн сирин көрдөрбүттэрэ. Эбээм билигин сааһа 78-һа, Одьууун нэһилиэгин олохтооҕо, 20-чэ сизин таппаллаах эбээтэрэ. Хомойуох иһин, кини билигин хараһынан көрбөт. Ол да буоллар, санаатын түһэрбэт. Биһигэ үрүкү олобрут мариһах кэмэриң сээрлиир: "Олобу таптааң, үтүө суобастаах, үөрэхтээх дьон буола улаа-

тын", — дииң алгыыр, субилиир-амальыр. Мин эбээм теһе да үөрэҕэ суох буоллар, бөрөстүөй, үлэһит дьахтар олобун толору олобрутун ытыкты саһыбын. Эбээм барахсан тон буору тобулу үүнэн таһсар нарын-намчы нуургуһун сибээһи курдук тыалтан, ардаһтан, хаартан толлон, күттэһэн испэһкэ, олох бу орто дойдуга биһигэ бэриллэриң, ону дьоллоохтук олоруоһа наадаһын өйдөөн күн бүгүңгэ диири олордосо, элбэх кэмэри ыччаттарданнаһа.

Мин эбээбин саңдал саас салаллыбытынан ис сүрэхпиттэн эбээрдэлибин! Күндү киһибэр кытаанах доруобуйаны, "кырдыр саас — кырымс дииң этингэ бэриммээкэ, үһүнтэн-үһүн үйэлэниң бабарабын. Олобрут олобрут ыччаттаргар, сизинэргэр кэпсэлгэ сылдьар холобур буоларыгар эрэнэбин.

Яна МАТВЕЕВА,
улуустаабы гимназия IX гуманитарнай кылааһын үөрэнээччитэ.

МИН АҢАМ

Хас биһиги оҕо оҕо аҕа олус күндү киһи буолар. Ол курдук, мин аҕам микээ — үтүө холобур. Аҕам аата Егор Александрович Новгородов, кини 61 саастаах. Ээр сылдьан Алаһаарыскай дииң суруйааччы буолон бабарабыта, ол эрээри, хомойуох иһин, үөрөң бэрбэһа.

Билигин кини баһыһаба үлэлиир, илэң кэмгэр үһүнарын сөбүлүүр, ээрбэс үлэрар. Араас хартыһалары, сүөһиридары, ынах муһуһунан онгоһуһтары саҕабыллаахтык онгөрөр. Аҕам онторбут малларыгар кирибит эрэ киһи хараһа хатанар, сэнээрар, ымсыһар.

Күндүтүк таһыыр киһи сыһааһа мыйгылаах, үлэһит сүрэхтээх. Кини күстээх иһилээх, булугас өйдөөх. Аҕаһах буолаһың дурдалаах-хаһаһаах курдук санааһын, тусхан да куттамалпын. Биһиги дьыһа кэрэң бары аҕаһытын күүсэ таптыбыт!

Настя НОВГОРОДОВА,
Амма орто оскуолатын VI кылааһын үөрэнээччитэ.

Үтүө күнүмэн, күндү оболор! Мин эһигиңниң дьыһа үлэни толоруу бэрээдэһин, сүөһүтэтин туһунан кыһастык бэйэм санааһын үлэһтиэхпин бабарабын.

Учуутал үөрэнээччигэ күн аайы дьыһа үлэ биһэрэр. Бу үлэһэ оҕо хайдах сыһааннаһарыттан инники дьылбата тутулуктаах диэтэхпинэ туох да омуна суох буолар.

Бастаһытынан, үөрэнээччи дьыһа үлэтин күн аайы кыһаллан онгөрдоһуна билиһитэ хаһыыр. Иккисинэн, сыһаата тулсар. Үсүһүнэн, саамай үчүгэйэ, үөрэнээччи бэйэтин бэйэтэ дьаһанан үлэлииргэ үөрэнэр. Теһе да сүрбэлдээтэриң, телевизор көрүүһүң, оонньуоһуң бабарадарың бэйэһин бэрээдэһтэн, дьыһа үлэһин көтүлүккэ онгөрдоһуна тутулудаах, дьулуурдаах бу-

ларга иһиллээһин. Мин биһигэ үөрэнэр оболорбун кэтээн көрдөһүңэ, үлэлэриң малды толорор оболор элбэх ситиһиллээхтэр. Кинилэри оболор да, учууталлар да убаастыһаллар, төрөлүттэрэ оболорунан кизин тутталлар. Билиһигиттэн кыһамнылаахтык үөрэнэр оболор кэлин үөрэхтээх, үчүгэй үлэһит буолуохтара.

Мин, холобура, маһнайгы кылаасан үчүгэйдик, икки санаа ыһаһа үөрэнэбин. Тоҕо диирэххэ, дьыһа үлэһин онгөрөбүн, кыһалаһың. Оттон эһиги, бабара мариһадан онгөрбөт буоллаһытыңа, маһнык ньымаһыт үһүнаһа. Бастаһытынан, урууска болһойон истиһээх на-

ада. Иккисинэн, төрөлүттэриңтэн, учууталларыңыттан туһу өйдөбөтөхкүтүн ыйыталаһың. Үсүһүнэн, дьыһа бэримлибит үлэни биһигэ үөрэнэр оболор бары сүбэлэһэн онгөрүң. Оччоһуна үөрэххитигэр үчүгэй буолуоххут.

Дьулуурдаах, кыһамнылаах оҕо мин-биһигэ сыһаа сайдан, кыһаһыран, олобур элбэх ситиһиллээх, дьонго-сэргэһэ туһалаах киһи буола улаатар. Оҕолор, дьыһа үлэ сүөһүтэтин күннээһи эрэ кыһалба курдук өйдөөһөң, кытаатан кыһаллан үөрэңиң!

Маша КОРЯКИНА,
С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын V "е" кылааһын үөрэнээччитэ, юнкор.

БАҢА САНАА

Баба санаа дииң — киһи олобур туһу эрэ бабара, былаһымыра. Баба санаа тулар эбэтэр туларбат эбит. Мин баба санаа — экономист идэтин баһылаһын. Ол баба санаа туларын туһугар үрэхтэр кыһаллаһың. Ол иһин уруокпун күн аайы үөрэтэбин, элбэһи ааһабын. Тоҕо диирэххэ, күн аайы эбиллибит билин көбүрүүр.

Мин ийэм Евдокия Дмитриевна: "Баба санаа туларыгар киһи үлэһит, сүрэхтээх буолуохтаах", — диир. Ол иһин мин ийэбэр өрүүтүн дьыһа үлэһитигэр көмөлөһөбүн. Оболор, баба санааһыт туларыгар кыһаның.

Аҕам совхоз ыһыларыгар паайыгар ылбыт ынаһа саас кулун тутар ыйга төрөөбүтэ. Оҕотун ол иһин Маарта дииң ааттаһыппыт. Ийэтэ төрөөбүттэн ыла наар ыаһың баран саас дала саһан өлөн хаалаахтаабыта. Ветеринардар сүрбэ мөлбөһүңэн өлбүт дииң түмүк онгөрбүттара. Онон Маарта аһыс кыраһыттан тулаһаах хаалбыта. Наһаа кыра уонна ырыһан этэ.

Малды сүөһүкэн аһатарбыт. Онон эһи витаминэ тийбээкэ үтүгэ дэлби түспүтэ, сайын, куйаһы туһуһуһу буолан, күлүкү туруора саһыбыт.

Билигин биһиги Маартабыт — маһы ынаһыт. Тингэһиттэн ыла өрүү төрүүр. Биһигэ ынах буолбут оҕолоох, биһигэ сизинээх. Сүөһүлэрбитигэр саамай

кырдыһастара Маарта. Маартаны ньырай эрдэһиттэн буюбэйдээбит буолаһыт улаханньык маһыһыбыт. Мин сүөһүлэрбин көрөрбүн, аһатарбын, кинилэри кытта бодьууһаһарбын олус сөбүлүүбүн.

Коля ФИЛИПОВ,
Чакыр орто оскуолатын VIII кылааһын үөрэнээччитэ. «Сарыал» юнкорлост.

